

Фольклорні традиції в історичній драматургії Бориса Грінченка

Любов Сапсаєнко,

аспірант кафедри української мови і літератури
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

У статті йдеться про те, що народна пісня в історичній драматургії Б. Грінченка відіграє роль своєрідної ілюстрації до тих чи інших подій, допомагає розкрити внутрішній стан дійової особи. Аналізуються п'єси "Ясні зорі", "Степовий гість", "Серед бурі".

Ключові слова: фольклор, драма, народна пісня.

Народна культура й мистецтво українців — вагоме надбання культурної спадщини європейських націй. Обличчя українського фольклору визначають багатогранність жанрів і досконалість форм, поетичність і вишуканий ліризм. Протягом століть усна народна творчість була чи не єдиним засобом узагальнення життєвого досвіду українського народу, втіленням народної мудрості, світогляду, ідеалів. Фольклор став віддзеркаленням не тільки найважливіших подій в історії України, а й зберіг численні архаїчні язичницькі мотиви і символи, які часто приховуються під покровом християнської традиції.

Фольклор, як безпосередній спадкоємець найдавніших форм людської культури, доніс до наших днів естетичні уявлення минулих поколінь, вивірений століттями художній досвід.

Цілком природно, що новітня українська література (в тому числі драматургія) з часів "Наталки Полтавки" і майже до кінця XIX ст. активно використовувала цей безцінний духовний скарб. "Для української культури, що розвивалась в умовах постійних утисків та обмежень з боку російського царизму (чого вартий один лише сумнозвісний Емський указ Олександра II про заборону українського слова), фольклорні традиції були своєрідним захисним механізмом. Завдяки почутій зі сцени рідній пісні, побаченому народному обрядові українці продовжували відчувати свою національну ідентичність" [11, с. 6-10].

Термін "фольклор" походить від англійського folk — рід, народ, lore — знання, що разом означають "народна мудрість, народознавство.

Мета нашої статті — висвітлити фольклорні традиції в історичній драматургії Б. Грінченка.

З. Кузеля справедливо відзначив, що драматург "руководився не так зацікавленням до тем народної творчості, як більше патріотизмом, який пробиває з кожного кроку його діяльності, і любов'ю до всього, що вийшло з народу [10, с. 18].

Витоки цієї великої любові Б. Грінченка до всього українського так само слід шукати в народному середовищі, оскільки в родині його батька, що мешкала на хуторі Вільховий Яр поблизу Харкова, навіть не розмовляли українською мовою. Все виховання, як згадував письменник у листі до І. Липи, було "наскрізь московське, навіть вороже до всього українського і мужичого" [3, III, 41016].

Порвати з московсько-патріотичними тенденціями допоміг Б.Грінченку Шевченків "Кобзар". "Т.Шевченко зробив з мене зараз же українського націонала", — признавався Борис Грінченко у листі до К. Паньківського [4, III, 44850]. Юнака настільки вразили твори поета,

що він починає записувати все українське: пісні, казки, легенди, перекази, прислів'я, приказки і навіть окремі слова. І так упродовж усього життя.

Наслідком цієї титанічної праці стало фундаментальне чотири томне зібрання під назвою "Етнографічні матеріали...", яке вражає не лише обсягом зібраного матеріалу, а й науковою класифікацією та систематизацією. "Етнографічні матеріали..." об'єднували різноманітні жанри фольклорної прози — міфологічні оповіді, легенди, перекази, казки, анекдоти, прикмети, повір'я, замовляння, пісні, приказки та загадки.

У цьому контексті цілком логічним бачиться так само використання Б.Грінченком фольклорної спадщини у драматургії. Варто лише згадати, що його перша драма "Ясні зорі" створена за сюжетом думи про Марусю Богуславку. Українська пісня стає невід'ємним атрибутом історичних п'єс драматурга. Згаданий вище твір розпочинається, як відомо, піснею невільників "В Цареграді на риночку", в якій йдеться про Байду — легендарного ватажка запорожців:

В Царгороді на риночку,

Ой п'є Байда горілочку;

Ой п'є Байда — та не день, не два... [7, с. 340—341].

Постать князя Дмитра Вишневецького (справжнє ім'я цієї особистості) набуває тут напівлегендарних рис, позаяк це людина, якій судилося стати не просто полководцем, а по суті козацьким Святославом. Він був один із перших козацьких ватажків, які своє життя присвятили боротьбі з тодішніми найлютішими ворогами України — татарами й турками, що постійно здійснювали свої грабінницькі набіги на українські землі.

Навколо постаті Дмитра Вишневецького було створено чимало легенд, які здебільшого зводяться до того, що він до останньої миті залишився вірним своїй Вітчизні, своєму військовому обов'язку, своїй православної вірі. Відтак ця пісня в устах полонених козаків є символом їхньої незламності, свідченням великої сили волі. До таких справжніх патріотів у п'єсі Грінченка належить старий козак дід Панас, який уже багато років знаходиться в турецькій неволі, але, як і Байда, залишився нескореним. Більше того, він постійно намагається морально підтримати своїх молодших товаришів. Звертаючись до Аміни, колишньої української бранки, а тепер улюбленої дружини турецького паші, дід Панас сміливо говорить:

Чого сюди прийшла ти, зла людино?

Іди відсіть!...Готові ми на смерть:

Своїм катом скажи — нехай ідуть... [8, с. 409].

З іншого боку, саме під впливом рідної української

пісні прокидаються патріотичні почуття і в головній героїні твору — Аміні. У фіналі драми вона нарешті усвідомлює, хто вона і звідки родом, і надалі не хоче бути іграшкою в руках свого чоловіка.

Про сумну долю козака, що поїхав на війну й загинув на чужині, йдеться у пісні "Стоїть явір над водою", що так само ввійшла до згаданого твору. І це не випадково. Ця пісня є доброю ілюстрацією, по суті, до всієї п'єси. Її виконує один із центральних героїв Дмитро, що знаходиться в турецькій неволі. Однак вона співзвучна й з настроєм інших козаків — Дмитрових товаришів по нещастю. Всі вони сумують за рідною стороною, де залишилися їхні родини.

Слід звернути увагу на те, що існує й інший варіант пісні "Стоїть явір над водою", котрий, поза сумнівом, ще в більшій мірі перегукується з долею основних персонажів драми "Ясні зорі". Фабула його зводиться до того, що молодий козак, як і герої Грінченкової п'єси, опинився в полоні, і йому до певної міри співчувають навіть вороги:

*Десь взялися молодичі, хазяйські жони:
Визволь, боже, сіромаху із сієї неволі!* [12, с. 204].

До п'єси "**Степовий гість**" Б. Грінченко вводить козацьку плач-молитву. Мабуть, задля того, аби Божа сила допомагала невільникам на чужині, уберегала їх від смерті.

*Ой Боже, Боже, зглянься на нас,
Ой Боже, Боже, зглянься над нами,
Зглянься з високого неба...* [6, с. 445].

Ця пісня була складена українськими козаками чи їхніми нащадками, які прагнули волі своїй неньці України. Герої Грінченка вірять у світле майбутнє, і їхня молитва надає їм Божої благодаті та допомагає подолати неволю.

Крім історичних, Б. Грінченко використовує у згаданому творі й ліричні пісні. Серед них, наприклад, "Дівчино кохана, здорова була", яку співає Яким Наталі. Можна припустити, що драматург включив її до сюжету п'єси, аби зайвий раз привернути увагу до почуттів й переживань закоханих навіть за таких складних обставин. Ця пісня відображає душевний стан людини, її настрої і переживання, нерідко сумні й драматичні.

Головне у стосунках молодят — вірність, чесність і ніжність. Яким називає суджену "моє серденько", Наталія нареченого — "мій голубочку". Їхні почуття настільки глибокі, що вони не уявляють собі подальшого життя одне без одного.

Саме пісня допомагає передати й душевний стан іншої героїні Грінченка, Оксани, з драми "**Серед бурі**" ("Закувала зозуленька..."), яку співає дівчина:

*Закувала зозуленька, закувала:
Горе ж мені, молоденькій, що сама я!
Чого мені на серденьку та й не легко,
Єсть у мене рідний батько та далеко* [8, с. 460].

Ця пісня має особливий характер. О. Таланчук, зокрема, вважає, що "тут передана типова сюжетна ситуація: дівчина плаче, бо милий покинув і оженився на другій. Кінцівка пісні змушує зосередитись на іншому:

В статье говорится о том, что народная песня в исторической драматургии Б.Гринченко играет роль своеобразной иллюстрации к тем или иным событиям, помогает раскрыть внутреннее состояние действующего лица. Анализируются пьесы "Ясные зори", "Степной гость", "Среди бури".

Ключевые слова: фольклор, драма, народная песня.

The article says that the folk song in the historical drama acts as a B. Grinchenko illustrations of certain events, helps to reveal the internal state actors. Analyzes the play "Bright stars", "Steppe Guest", "Among the storm".

Keywords: folklore, drama, folk song.

"Тепер вже ти не мій козак, а я дівчина не твоя: Розлучила сира земля ще й чужий край-сторона" [13, с. 129—130].

На наш погляд, сюжет цієї народної перлини можна трактувати дещо по-іншому: козак одружився, поїхав у чужий край і в дорозі помер. Можливо, навіть, що дівчина помстилась козаку. Двічі згадані символічні тополі в полі вказують на місце поховання останнього. Якщо ховали в полі, а не на кладовищі, це означало, що чоловік помер не своєю смертю. Згадка про козацький слід, по якому заплакала дівчина, припускає здогад про дівочі чари зі слідом. Недаремно дівчата так ретельно оберігали від суперниці "милого слідочок", ховаючи його під "кленовий листочок". Нарешті вислів "чужий край-сторона" в уявленнях українського народу означає край померлих предків, вирій. Поява зозулі — віщунки смерті — передують трагічній розв'язці [13, с. 129—130].

В історії збереглося чимало нетлінних імен тих, хто ціною власного життя боронив від ворогів свою Вітчизну, головні герої Грінченкових історичних п'єс наділені великим почуття патріотизму, незламності духу і мужності. У своїх історичних драмах митець, як і інші драматурги його доби (наприклад, М. Старицький, І. Карпенко-Карий), майстерно і широко використовував багатство українського фольклору, зокрема народну пісню, притому, як історичну, так і ліричну. Пісні в його творах є зазвичай своєрідною ілюстрацією до тих чи інших подій, допомагають розкрити внутрішній стан дійової особи.

Література

1. Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського, ІР, III, 40655.
2. Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського, ІР, III, 41071.
3. Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського, ІР, III, 41016.
4. Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського, ІР, III, 44850.
5. Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського, ІР, III, 39260—39226.
6. Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського, ІР, III, 40665.
7. Грінченко Б. Твори в двох томах / Борис Грінченко. — К.: В-во Академії наук Української РСР, 1963. Т.2 — 591 с.
8. Грінченко Б. Твори в двох томах / Борис Грінченко. — К.: Наукова думка, 1991. Т.2 — 608 с.
9. Киевская старина. — 1883. — Т. 7. — № 12. — С. 713.
10. Кузеля З. Б. Грінченко як етнограф // На могилу Б. Грінченка / З.Б.Кузель // Чернівці, — 1910. — С. 18.
11. Новиков А.О. Фольклорно-етнографічна основа української драматургії другої половини XIX ст. / А.О.Новиков // Укр. літ. в заг. школі. — К.: — 2005.— С. 6—10.
12. Українські народні пісні. — Харків: Фоліо, 2001. — 249 с.
13. Таланчук О. Українознавчий аспект вивчення народно-поетичної творчості // У зб.: Українознавство в системі освіти: Міжн. наук. -практ.конф. — К.: Освіта, 1996.— С. 129—130.
14. Франко І. Наше літературне життя в 1892 р. / І.Франко // Збір. тв.:У 50 т. — Т.50. — К.: 1981.— С. 306.
15. Чистов К. В. Вариативность и поэтика фольклорного текста / К.В. Чистов // История, культура и фольклор славянских народов: IX Международный съезд славистов. — М.: 1983. — С. 144.